

Γιά τό Νίκο Πουλαντζά

Περισσότερο ίσως απ' ό,τι στή δεύτερη πατρίδα του, τή Γαλλία, ό θάνατος του Νίκου Πουλαντζά συγκλόνισε τούς διανοούμενους στήν Ελλάδα. Όχι τόσο γιά τό κενό πού άφησε στή σύγχρονη πολιτική έπιστήμη άποχωρώντας θεληματικά απ' τή ζωή στίς 3 του περασμένου Όκτώβρη, όσο γιατί μέ τήν ύστατη χειρονομία του τόνισε μιá κρυφή διάσταση τής ζωής του: τή διάσταση των έμποδίων και των συχνά δυσεπίλυτων αντιφάσεων πού καλείται νά ξεπεράσει και ό διανοούμενος, όταν μαζί μέ τήν έπιστημονική επιδιώκει και τήν πολιτική συνέπεια στό έργο του.

Στόν τόπο μας, όπου κατά κανόνα ή άναζήτηση των πολιτικών προεκτάσεων τής έπιστήμης έξακολουθεί νά θεωρείται από τούς άκαδημαϊκούς κύκλους ιεροσουλία, ενώ αντίστροφα ή έπιστημονική θεμελίωση τής πολιτικής θέσης άποτελεί τίς περισσότερους φορές άπώτερη επιδιώξη, ήταν φυσικό τό έργο του Νίκου Πουλαντζά νά αντιμετωπιστεί από άλλους μέ δυσπιστία και από άλλους μέ καχυποψία. Δυσπιστία όμως και καχυποψία δυσκολεύουν τή σωστή αποτίμηση. Τά «Σύγχρονα Θέματα» και ή ΕΛ.Ε.Μ.Ε.Π. σκοπεύουν νά αφιερώσουν στή δουλειά του Νίκου Πουλαντζά συμβολές και μελέτες. Στό τεύχος αυτό, αναδημοσιεύουμε μέ άδεια του συγγραφέα τή μαρτυρία πού δημοσίευσε γιά τό φίλο και συνεργάτη μας ό καθηγητής Νίκος Σβορώνος στό «Βήμα» τής 7 Όκτώβρη 1979, λίγα είκοσιτετράωρα μετά τό θάνατό του.

Ή Συντακτική Έπιτροπή

Τό πλήθος των Έλλήνων έπιστημόνων και διανοητών πού ύποχρεωμένοι γιά πολλούς λόγους νά έγκαταλείψουν τό στενό πνευματικό χώρο τής Ελλάδας γιά νά αναζητήσουν σέ άλλους, περισσότερο ευτυχισμένους τόπους, προσφορότερο, κλίμα γιά τήν πνευματική τους ανάπτυξη και δραστηριότητα, είναι μεγάλο. Λίγοι όμως μπορούν νά παρουσιάσουν τήν άλματώδη σταδιοδρομία του Νίκου Πουλαντζά και τή γρήγορη διεθνή αναγνώριση του σημαντικού του έργου.

Διδάκτωρ τής Νομικής Σχολής του Παρισιού από τό 1964 μέ θέμα «ή φύση των πραγμάτων και τό Δίκαιο», γίνεται άμέσως έταίρος του «Έθνικού Κέντρου Έπιστημονικής Έρευνας (CNRS)», έπειτα διορίζεται, τό 1965, έπιμελητής στή Νόμι-

κή Σχολή του Πανεπιστημίου του Παρισιού, και τό 1968, καθηγητής στο νεοϊδρυμένο Πανεπιστήμιο τής Βενσέν και στή Σχολή Άνωτάτων Οικονομικών και Κοινωνικών Σπουδών. Έδίδαξε επίσης σάν προσκεκλημένος καθηγητής στα πανεπιστήμια Φρανκφούρτης, Βοστώνης και Ρεϊμς, καθώς και στήν Πάντειο.

Ή αναγνώριση του έπιστημονικού του έργου και τής γόνιμης διδασκαλίας του ήρθε κι αυτή γρήγορα: είναι πολλά τά συνέδρια σέ όλη σχεδόν τήν Εύρώπη και τήν Άμερική, όπου έχει λάβει μέρος. Τά έπιστημονικά του έργα, όλα γραμμένα γαλλικά, έχουν μεταφραστεί στα έλληνικά, άγγλικά, ιταλικά, γερμανικά, ισπανικά και λατινικά, και διδάσκονται σέ όλα τά ευρωπαϊκά και άμερικανικά πανεπι-

στήμια. Πολλά από τά πιο έγκυρα διεθνή περιοδικά φιλοξενούν τίς μελέτες του.

Δέν πρόκειται νά έπιχειρηθεί εδώ ή ανάλυση και ή αποτίμηση τής έπιστημονικής του συμβολής. Αυτό είναι έργο άλλων καιρών και άλλων ειδικότερων από μένα έρευνητών. Στα λίγα λόγια πού, υπερβαίνοντας μέ μεγάλη προσπάθεια τήν δόνη για τόν πρόωρο χαμό ενός φίλου και συναγωνιστή, κατόρθωσα νά συναρμολογήσω σ' αυτό τό γραφτό, θά ήθελα νά σκιαγραφήσω τή δύσκολη, αλλά σταθερή πνευματική πορεία ενός πνευματικά τίμου δημιουργού και νά προσπαθήσω νά τόν δώ μέσα στο σύνολο μäs γενιάς πρωτοπόρων, πού ανανεώνει τόν έλληνικό στοχασμό και πού πολλοί απ' αυτούς συμμετέχουν ενεργά στίς διεθνείς πολιτιστικές δραστηριότητες.

Ἡ πνευματική πορεία τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ εἶναι πράγματι χαρακτηριστική μᾶς υπεύθυνης σκέψης πού δέν κωφεύει στά καλέσματα τῶν καιρῶν, ἀλλά καί πού ἀρνείται πείσμονα νά υποταχθεῖ στήν ἄμεση καί εὐκαιριακή πολιτική συγκυρία, ἔστω καί κάτω ἀπό ὅποιονδήποτε θεωρητικό μανδύα.

Ἡ πορεία αὐτή χαρακτηρίζεται ἀπό μιᾶ συνεχή μετάθεση ἀπό τήν πιό ἀφηρημένη σκέψη σέ κάποια ὀλοένα καί μεγαλύτερη συγκεκριμενοποίηση τῆς πάντα θεωρητικῆς του διάθεσης.

Ξεκίνησε μέ τή διδακτορική του διατριβή σάν φιλόσοφος τοῦ Δικαίου. Ἀπό τήν ἐπαφή του μέ τή νομική καί φιλοσοφική σκέψη ἀτόχησε τόν ἀπαραίτητο ἐννοιολογικό ἐξοπλισμό γιά τίς παρατέρα ἀναζητήσεις του.

Γρήγορα ὁμως, τό κατ' ἐξοχήν θεωρητικό αὐτό μυαλό, πού βρίσκεται σέ ἀνεση στίς ἀφηρημένες νοητικές κατασκευές, αἰσθάνθηκε τήν ἀνάγκη νά στηρίξει τή θεωρητική του δραστηριότητα στά φαινόμενα πού συνδέονται ἄμεσα μέ τή ζωή καί τή λειτουργία τῆς κοινωνίας, καί ν' ἀσχοληθεῖ ὀχι μόνον μέ τή θεωρητικοποίηση τῶν βασικῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν, ἀλλά καί μέ τήν πιό συγκεκριμένη ἀνάλυση καί τυπολογία τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καί τῆς πολιτικῆς πράξης.

Σ' ἓνα τέτοιο ἐγχεῖρημα, ὁ ζωντανός αὐτός ἄνθρωπος πού ταύτιζε τή διανόησή του μέ τήν ἴδια τή ζωή του, δέν μπορούσε παρά νά συναντηθεῖ μέ τήν πιό γόνιμη καί τήν πιό πλατειά κοινωνική καί ἱστορική θεωρία, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ στή μαρξιστική σκέψη. Συνεπῶς καί ἐνθουσιῶδης ὑπέρμαχος ἐνός δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ, καί ὀλισμένος μέ γερή φιλοσοφική προπαιδεία, ἀντίκρουσε δημιουργικά τό μαρξισμό, βαδίζοντας σ' ἀχνάρια ἄλλων προηγουμένων μελετητῶν πού εἶχαν τάξει σάν ἔργο τῆς ζωῆς τους τήν προέκταση τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας καί τή συμπίληση τῶν κενῶν μέ τή διερεύνηση τῶν προβλημάτων πού εἶχε ἀφήσει ἀνεξετάστα ἡ ἀνεπαρκὴς ἐπιχειρηματολογία.

Δύο εἶναι κυρίως τά μεγάλα προβλήματα στά ὁποῖα οἱ προηγουμένοι ἀπό τόν Πουλαντζᾶ ἐρευνήτες, Μάξ Βέμπερ, Γκράμσι, Λούκατις, Ἀλτουσέρ καί ἄλλοι, εἶχαν ἀφιερῶσει ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου τους: ἡ πολύπλοκη διαλεκτική σχέση ἀνάμεσα στήν ὑλική βάση (τρόπος

παραγωγῆς καί παραγωγικές σχέσεις) καί στό λεγόμενο ὑπεροικοδόμημα (θεσμός, πολιτισμικά φαινόμενα, ἰδεολογία). Μ' αὐτά τά προβλήματα ἀσχολήθηκε καί ὁ Πουλαντζᾶς, τονίζοντας τίς διαμεσότητες ἀνάμεσα στά διάφορα ἐπίπεδα στά ὁποῖα πραγματώνεται ἡ κοινωνική ἐξέλιξη. Ἰδιαίτερα ἀσχολήθηκε μέ τό βασικό θεωρητικό καί μαζί ἄμεσα πολιτικό πρόβλημα τῆς φύσης τοῦ κράτους καί τῆς λειτουργίας του, ἰδιαίτερα τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους. Οἱ σκέψεις του γύρω ἀπό τό πρόβλημα αὐτό πού ἀπασχολεῖ τόν Πουλαντζᾶ ὡς τό τέλος τῆς σύντομης ζωῆς του, ἀναφέρονται γύρω ἀπό τίς πολύπλοκες καί δυναμικές σχέσεις ἀνάμεσα στόν ταξικό χαρακτήρα τοῦ κράτους καί στήν τάση ἀνεξαρτοποίησής του ἀπό τίς παραγωγικές σχέσεις καί ἀπό τό οἰκονομικό πεδίο γενικότερα, τή μετάβαση ἀπό μιᾶ κρατική μορφή σέ μιᾶ ἄλλη, τέλος, στό τελευταῖο ἀμετάφραστο ἀκόμα ἑλληνικά βιβλίο του: «Τό κράτος, ἡ ἐξουσία, ὁ σοσιαλισμός» (1978) στή δύσκολη ἀνάλυση τοῦ δρόμου πρὸς ἓνα δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Παρά τίς ἀντιρρήσεις πού μποροῦν νά προβληθοῦν γιά τή μέθοδο ἢ γιά τίς συγκεκριμένες θέσεις τοῦ Πουλαντζᾶ, πρόκειται χωρίς ἀμφιβολία γιά τή σημαντικότερη προσφορά του στή διεθνή πολιτική ἐπιστήμη καί ἰδιαίτερα στή μαρξιστική θεωρία.

Μέ τό πρωτότυπο θεωρητικό του ἔργο, ὁ Πουλαντζᾶς βρέθηκε στό κέντρο τῆς γαλλικῆς προσοδευτικῆς διανόησης καί στήν πρώτη γραμμή τῶν ἀγώνων τῆς γιά τήν ἀνανέωση καί τόν πλουτισμό τῆς γαλλικῆς προσοδευτικῆς σκέψης καί πράξης.

Μολονότι ὀργανικά τοποθετημένος στή γαλλική καί στή διεθνή πρωτοποριακή πνευματική κίνηση ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς δέν ἔλειψε ποτέ ἀπό τό μικρό κύκλο τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἐργατῶν, πού παράλληλα μέ τίς δραστηριότητές τους στά πλαίσια τῆς γαλλικῆς πανεπιστημιακῆς καί πνευματικῆς ζωῆς εἶχαν ἀφιερῶσει ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ χρόνου τους στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἑλληνικῶν προβλημάτων. Ὅχι μόνον εἶχε πρωτοστατήσει στόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν τελευταίων δικτατόρων, ἀλλά ἦ τή συνεχή του παρουσία στίς ἑλληνικές συναντήσεις ἔδινε ζωντάνια καί αἰσιοδοξία στήν ὁμάδα πού στή φιλόξενη χώρα μέ τή

μεγάλη δημοκρατική παράδοση ἐπέμεναν νά συνεχίσουν μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα τήν ἑλληνική πνευματική ζωή. Οἱ παλαιότεροι ἀπό τοὺς παρόντες εὗρισκαν πάντα στή συζήτηση μαζί του ἀφορμὴ ἀνανέωσης καί διεύρυνσης τῆς προβληματικῆς τους. Οἱ νεώτεροι ὀφείλουν πολλά στή γόνιμη ἐπίδρασή του, κι ὅταν ἀκόμα ἡ σκέψη του ἢ ἡ στάση του προκαλοῦσε ἐντονες ἀντιδράσεις.

Γιατί τό δυνατό αὐτό θεωρητικό μυαλό πού βρισκόταν σέ πλήρη ἀνεση στό διανοητικό παιχνίδι σινοδευόταν ἀπό κάποια παιδική σχεδόν εὐαισθησία καί ἀνασφάλεια πού κρύβονταν σιγνά πίσω ἀπό μιᾶ, χωρίς κακία, ἐπιθετικότητα καί σάν ἓνα εἶδος εἰρωνείας πού ἔφθανε ὡς τήν αὐτοειρωνεία, ἀσφαλτα ὅλ' αὐτά δείγματα μᾶς δημιουργικῆς προσωπικότητας, πού εἶχε συνειδήση τῆς σχετικότητας καί τῆς προσωρινότητας τῆς κάθε ἐπιστημονικῆς προσπάθειας. Ὁ σοβαρός αὐτός μελετητής δέν ἔδειχνε νά παίρνει πάντα τόν ἑαυτό του στά σοβαρά.

Ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς, ὅπως καί τόσοι ἄλλοι σύγχρονοί του ἢ νεώτεροί του ἐρευνητές καί διανοητές (δέν εἶναι οὔτε ἡ στιγμή οὔτε ὁ τόπος γιά ν' ἀραδιάσω ὀνόματα), ἄλλοι στόν τόπο μας, ἄλλοι, οἱ περισσότεροι δυστυχῶς, στά ξένα, ἀνήκει σέ μιᾶ πνευματική γενιά πού γεννήθηκε, μεγάλωσε καί διαμορφώθηκε διανοητικά καί ἠθικά μέσα στό τραγικό κλίμα τῆς ξένης κατοχῆς, τῶν ἐμφυλίων πολέμων καί τῶν συνεπειῶν τους ὡς τά τελευταία χρόνια. Κλίμα βέβαια βαρὺ, ἀλλά ὀχι ἄγονο. Γιατί ἡ μεγαλειώδης ἀντίσταση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐναντίον κάθε φασιστικῆς ἀπειλῆς εἶχε δημιουργήσει, γιά ἄλλη μιᾶ φορά στήν ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, ἓνα ἀναγεννητικό ρεῦμα τόσο βαθύ καί ὀρμητικό πού ἀντεξε σ' ὅλες τίς κοινωνικές καί πολιτικές τροχοπέδες πού εἶχαν κατασκευάσει καί στήσει κατά καιροὺς οἱ ξένες καί ντόπιες ὁμάδες τῆς συντήρησης ἢ τῆς ὀπισθοδρόμησης.

Μιᾶ νέα γενιά ξεπήδησε πού βάλθηκε μέ πραγματική βουλμία νά γνωρίσει τά πνευματικά ἐπιτεύγματα, πού δημιουργήθηκαν στόν ἐλεύθερο κόσμο. Μέσα στήν πάλη μᾶς πρωτοπορίας ἐναντίον κάθε συντήρησης, καί χαλυβδωμένη ἀπὸ τίς ἀντιξοότητες, ἔβαλε σάν σκοπὸ ζωῆς τήν κριτική κάθε δόγματος, κάθε παραδομῆς καί καθιερωμένης, ἀπὸ πνευματικὴ ἀδράνεια, ἀξίας.

Ἡ ἰδιαίτερη ὀξύτητα, πού ἡ ἱστορική συγκυρία ἔδωσε στοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικούς ἀγῶνες στὴν Ἑλλάδα, μέ τίς ποικίλες ἰδιομορφίες στὴν κοινωνική καὶ πολιτική της πορεία, συνετέλεσε κατὰ πολὺ στὴν ἐντονη συνειδητοποίηση ὀρισμένων προβλημάτων πού στό διεθνή χώρο ἐμφανίζονται μέ μικρότερη ὀξύτητα καὶ ὅπλισε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες διανοητές μέ κάποια ὀξύτερη ὄραση τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἔτσι πού κι ὅταν ἀσχολοῦνται, ἔστω καὶ μέ τὴν πιό θεωρητική ἐνατένιση τῶν γενικῶν αὐτῶν φαινομένων, νά ξεκινοῦν, ἔστω καὶ διαισθητικά, ἀπὸ τὰ ἀποθέματα κάποιας ἑλληνικῆς ἐμπειρίας. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνήκει καὶ ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς, πού μολονότι στό καθαρά ἐπιστημονικό του ἔργο πολὺ λίγο ἀσχολήθηκε μέ τὰ ἑλληνικά πράγματα, ὅσοι ἔχουν παρακολουθήσει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ σκέψη του ἀναγνωρίζουν τίς καταβολές της στὴ συμπεκνωμένη αὐτὴ ἑλληνικὴ ἐμπειρία. Δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι οἱ ἀνάλογες μέ τίς ἑλληνικὲς συνθήκες τῶν κρατῶν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς ἔκαναν ὥστε τὸ ἔργο τοῦ Πουλαντζᾶ νά βρίσκει στίς χώρες αὐτές ἰδιαίτερη ἀπήχηση, ὅχι μόνον σάν θεωρητικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ σάν βάση πολιτικῆς λαϊκῆς δράσης.

Ὡς ποιό σημεῖο ἡ πνευματικὴ αὐτὴ γενιά πέτυχε τοὺς στόχους της, κατὰ πόσο διάλεξε τοὺς καταλληλότερους χώρους γιὰ τὴν κατασκευὴ νέων δρόμων πού θά ἐπιτρέψουν τὴν ἔξοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα ἀδιέξοδα, αὐτά, καὶ ἄλλα, ἔχουν δευτερεύουσα σημασία μπροστὰ στό γεγονός ὅτι ἡ νέα ρομαντικὴ αὐτὴ γενιά μέ τὴ γόνιμη σκέψη βρέθηκε ἀβοήθητη (ἐκτός βέβαια ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων) ἀπὸ τὴν κάθε λογῆς καὶ κάθε ἰδεολογικῆς ἀπόχρωσης ἀναπτυκτικὰ κατεστημένη πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ τύπου.

Ἀλλωστε, ἡ κριτικὴ αὐτὴ γενιά πού ἀντιπροσωπεύει ὅ,τι ζωντανό στοιχεῖο ἔχει νά δεῖξει ὁ Ἑλληνισμός, ἐξασκεῖ τὴν κριτικὴ της καὶ τὴν ἐπιστημονικὰ ἀναθεωρητικὴ της ὄραση σέ πολλές κατευθύνσεις, συχνὰ ἀντιθετικές. Στὴν προσπάθειά της νά συλλάβει, μέ πνευματικὴ ἐντιμότητα καὶ ἀγωνία, τὴν πραγματικότητα ἢ τουλάχιστον κάποια πραγματικότητα, δέν δι-
στάζει οὔτε μπροστὰ στίς ἰδίες της τίς

ἀντιφάσεις πού προσπαθεῖ νά ξεπεράσει, οὔτε στὴ διαρκὴ ἀναθεώρηση τῶν προω-
ρινῶν της συμπερασμάτων.

Μ' αὐτὴ τὴν ἐννοια, ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιό γνήσιους ἀντιπροσώπους τῆς νέας αὐτῆς πνευματικῆς πρωτοπορίας, ἑλλη-
νικῆς καὶ ξένης. Οἱ τυχόν ἀντιρρήσεις ἢ διαφωνίες πού μπορεῖ νά προκαλέσει ἡ πλούσια σκέψη του, πού βρίσκεται ἄλλω-
στε σέ συνεχῆ πορεία, ὑποχωροῦν μπρο-
στὰ στό γεγονός ὅτι ὁ στοχασμός του, εἴτε γίνε-
ται παραδεκτός εἴτε ὄχι, ἀποτελεῖ πάντα κίνητρο γιὰ πνευματικὴ δημιουργία μέσα
σ' ἓνα κλίμα συνεχοῦς ἐλεύθερου καὶ ἀδέ-
σμεντου διαλόγου, πού ἀποτελεῖ καὶ τὴ χρυ-
σὴ γραμμὴ πού συνδέει καὶ χαρακτηρί-
ζει τὸ ἔργο ὁλόκληρης αὐτῆς τῆς γενιάς
καὶ δίνει τὸ νόημα στοὺς ἀγῶνες της.

Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ δέν εἶναι ἴσως ἀσχετος μέ τὴν ἀπο-
μόνωση τῆς πνευματικῆς αὐτῆς πρωτοπο-
ρίας μέσα στὸν ἀντιπνευματικό, ὠφελιμ-
στικό καὶ ἐτοιμο γιὰ κάθε συμβιβασμό
κοινωνικό κατεστημένο περίγυρο, οὔτε
ἴσως ἀσχετος μέ τὴν ἐξαντλητικὴ του
προσπάθεια γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση μιᾶς
θεωρίας μέ λογικὴ συνέπεια καὶ μέ ἱστορι-
κὰ πραγματολογικὰ στηρίγματα γιὰ νά
μπορεῖ νά γίνε-
ται ὄργανο πολιτικῆς πράξης.

Ἔτσι εἰδωμένη ἡ θεληματικὴ του ἀπο-
χώρηση ἀπὸ τὴ ζωὴ καταξιώνει τὸ ἴδιο τὸ
ἔργο του πού ταυτίζεται μέ τὴ ζωὴ του.
Εἶναι κι αὐτὸ μὴ παρηγοριά γιὰ τοὺς δι-
κούς του, γιὰ τοὺς φίλους του, γιὰ τὴ γενιά
πού ἐκπροσωπεῖ.

Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὸ «ΒΗΜΑ» 7.10.79